

Een andere cultuur en identiteit

‘Je man is je kameraad, niet je ruggegraat’, zei mijn moeder altijd. Creoolse vrouwen leren hun kinderen, vooral meisjes, al vroeg zelfstandig te zijn. Dat hangt samen met de familiestructuur, waarin de vrouw van oudsher de belangrijkste persoon is.

Bij de Bosnegers in Suriname, de afstammelingen van de weggelopen slaven, is dit cultuurpatroon erg duidelijk: de Bee (bee is: buik, baarmoeder) bestaat uit afstammelingen van een stammoeder, die tenminste drie of vier generaties teruggaat. De echte familie bestaat dus voornamelijk uit leden die via moederszijde aanverwant zijn. Slechts deze materilineale voorouders tellen. Een streng stelsel van rechten en plichten binnen de Bee moet voor een stevige matri-familiale binding en solidariteit zorgen. Een huwelijk binnen de eigen Bee is verboden; echtgenoten en vaders zijn veelal afkomstig uit een ander dorp (een andere Bee); Bee-leden wonen het liefst op een plaats bij elkaar.

De mannelijke Bosneger leidt vaak een weinig honkvast leven; het liefst woont hij als vrij man in zijn moeders dorp. Het huwelijk is daarom een vluchtige zaak, mannen zijn meer tijdelijke verzorgers van hun vrouw(en) en kinderen. Onder invloed van het christendom en de verwestering komt het echter steeds vaker voor dat een man permanent in het dorp van zijn vrouw zijn intrek neemt.

Bosnegervrouwen hebben een onzeker bestaan, ze geven veeleer de voorkeur aan een slecht huwelijk dan aan ongehuwd zijn, want dat laatste betekent zonder verzorger zijn en armoede lijden. Maar toch zijn zij het stabiele element van de dorpsstructuur.

De stads-Creolen vertonen in hun familiestructuur kenmerken van zowel de Bosneger- als de Westerse cultuur. De invloed van de slavernij is erg groot geweest op de familiestructuur, de enige band die geoorloofd was, was die tussen de moeder en haar jonge kinderen. Vrouwen en mannen gescheiden. Afhankelijk van factoren als: gezinsgrootte, en -samenstelling, financiële welstand, woonomgeving, opleiding en dergelijke worden eigen waarden in mindere of meerdere

mate gehandhaafd. Maar meestal heeft de vrouw meer invloed en verantwoordelijkheid in het gezinsleven dan de man; kinderen kunnen meer op haar dan op de vader vertrouwen. Veel vrouwen zijn gezinshoofd, gaan uit werken, waarbij andere vrouwelijke verzorgers de kinderen opvangen. De man is in de eerste plaats kostwinner. Faalt hij in deze rol dan neemt de loyaliteit van de vrouw gaandeweg af. Door het gebrek aan ‘vrije’ mannen, met een redelijk inkomen, door ontrouw of verlaten en overlijden ontstaat het verschijnsel dat veel, vooral oudere, vrouwen hun toevlucht zoeken tot hun eigen seksegenoten (mati of kompe). De Creoolse weet dat er een grote kans bestaat dat zij op oudere leeftijd niet door een echtgenoot of concubaan onderhouden zal worden. Meisjes leren: ‘je man/vriend is je kameraad, niet je ruggegraat’ — een les in overleven.

Zelfstandigheid van Creoolse meisjes

Gelukkig is de eenzijdige benadering van het begrip zelfstandigheid — in de zin van alleen maar economische ongebondenheid — langzamerhand aan het veranderen: het betekent steeds meer zowel economische ongebondenheid als mondigheid. Het betekent onder meer opkomen voor jezelf, ook wat betreft zaken als ‘het huishouden doen’. De situatie was eerst: als er alleen jongens in een gezin waren dan kreeg ieder een evenredig deel van de taken, maar was er een meisje bij, dan droeg zij met haar moeder de verantwoordelijkheid daarvoor. Jongens doen ook nu nog uitspraken als: ‘Koken doe ik pas wanneer mijn vrouw ziek is’ en: ‘Onze moeder is gestorven toen we nog jong waren. Mijn zusje was de jongste, geen wonder dat wij als jongens van alles hebben moeten doen. Ik zie er ook niet tegenop om te koken, maar als ik thuiskom en mijn vrouw heeft niet gekookt, doe ik dat ook niet’ of: ‘Koken is voor mij zoiets als moeten verhuizen’. Veel jongens leren nu thuis hun eigen kleren te wassen, schoon te maken en dergelijke. Maar vaak gaat dat gepaard met de idee dat dat nodig is voor de perioden dat hun vrouw het niet zal kunnen doen. Surinaamse Creoolse meisjes zijn vaak zelfstandiger dan Nederlandse meisjes van dezelfde leeftijd.

Ze krijgen al vroeg meer verantwoordelijkheid te dragen. De kinderen zijn vaak lang alleen thuis. Ze worden overal mee naar toe genomen en nemen deel aan het leven van de ouderen; ze horen er altijd bij, ook als het op feestjes bijvoorbeeld laat wordt.

Toch worden de kinderen vrij streng opgevoed. Meisjes worden daarbij korter gehouden dan jongens; er wordt op meisjes meer controle uitgeoefend, ze moeten meer verantwoording afleggen over hun gedrag, over met wie ze omgaan, waar ze naar toe gaan, om hoe laat ze terug zullen zijn en dat wordt zeer streng in de gaten gehouden. Jongens hebben meer bewegingsvrijheid. Als meisjes te brutaal zijn wordt geprobeerd dat te temperen. 'Gedraag je niet zo jongensachtig'; 'Let op je woorden' — veel ouders vinden het niet netjes als meisjes Surinaams praten.

Door de verantwoordelijkheid die meisjes thuis krijgen en het toekomstperspectief waarin een man niet de garantie voor een zeker leven is, ontwikkelen sommige meisjes zich tot heel zelfbewuste persoontjes. Dat kan in de klas soms tot conflicten leiden.

Conflicten op school

Sandra, geboren in het district Coronie in Suriname, kwam op haar achtste naar Nederland. Net als haar vader en vier broers voetbalde ze liever dan dat ze 'meisjes-spelletjes' deed. Daarnaast deed ze voor andere meisjes niet onder als het aankwam op uiterlijkheden als kleding, opmaak, enzovoort. Ze was een zelfbewust, adrem, dominant persoontje, dat in alle gevallen haar recht opeiste.

Op de lagere school — ze zat drie jaar bij dezelfde Creoolse leerkracht — gaf Sandra's gedrag nauwelijks reden tot conflicten. Maar in het voortgezet onderwijs kwam ze vaak in botsing met de Nederlandse (witte) leerkrachten, van wie er een haar voor 'aap' uitmaakte. Die kreeg meteen te horen dat hij dat zelf was. Sandra werd getypeerd als brutaal, moeilijk, onaangepast. Dat mondde uit in vaak op de gang staan en uiteindelijk in afschrijving van school. Sandra achterlatend met een gefrustreerd gevoel van wat recht en/of onrecht is.

Op lagere scholen hoor je vaak in het rijtje van opvoedingsidealen van leerkrachten de wens om kinderen mondig, weerbaar te maken.

Als we ons het beeld van Sandra voor ogen houden, zou gezegd kunnen worden dat Sandra als het ware deze eigenschappen bij de geboorte mee heeft gekregen. Dus naar maatstaven van de lagere school een ideale leerling — in dit opzicht.

Volgen we het beeld verder naar het voortgezet

onderwijs dan blijkt opeens dat deze ideale eigenschappen vaker tot conflictsituaties aanleiding geven. Het voorbeeld van Sandra staat niet op zichzelf. Veel (witte) leerkrachten in het voortgezet onderwijs zoeken naar de juiste toon om (allochtone) leerlingen aan te spreken. De leerstofgerichte aanpak, de strakke roosters en de (soms frontale) werkvormen bieden vaak weinig gelegenheid om de leerlingen te leren kennen. Ook de leerlingbegeleiding en het pedagogisch klimaat in het voortgezet onderwijs wijkt sterk af van die in het basisonderwijs. De onderwijzer(es) trekt de hele dag met de kinderen op en omgekeerd. Met open aanmerkingen tussen de algemene regels door spreekt de leerkracht de individuele leerling aan. Goede en minder goede kwaliteiten en vaardigheden komen afwisselend aan bod in de lessen. Een kleine opmerking van de leerkracht is duidelijk voor de leerling omdat de toon afgestemd is op die individuele leerling. Soms kent de onderwijzer(es) de ouders en de thuissituatie en houdt hij of zij hier rekening mee.

De leerkracht in het voortgezet onderwijs richt zich vooral op de studieverwachtingen van de leerling. Andere kwaliteiten en vaardigheden komen in mindere mate aan bod. Als een leerling dan niet voldoet aan de studieverwachtingen ontstaat er een negatief beeld omdat andere kwaliteiten en vaardigheden nauwelijks aan bod komen. Dit gevoel van falen ontstaat bij de leerkracht én bij de leerling zelf.

De leraar in het voortgezet onderwijs hanteert bovendien algemene regels zonder onderscheid te maken des persoons; het is niet mogelijk om de juiste toon voor de leerlingen van zeven, acht klassen te vinden. De waarschuwingssignalen, vaak impliciete taaluitingen, ontgaan veel allochtone leerlingen. Als een allochtoon kind dan niet reageert met zwijgen, vervalt de leerkracht in bestraffende maatregelen of erger. Een opmerking als 'aap' maakt dan duidelijk hoeveel moeite de leerkracht heeft gehad met de leerling. Daarvoor is er al veel misgegaan.

Er is een aantal oorzaken te noemen waarom juist Creoolse meisjes (en in mindere mate jongens) zoveel moeite hebben met en schijnbaar averechts reageren op de algemene regels en opmerkingen van de mannelijke leerkracht in het voortgezet onderwijs. Deze oorzaken gelden voor Creoolse meisjes uit Suriname en dan vooral de oudste uit het gezin. In gezinnen waar meer westerse samenlevings- en opvoedingspatronen zijn

ingeburgerd, spelen deze oorzaken ook op de achtergrond mee. Creoolse meisjes die al heel jong naar Nederland zijn gekomen beleven westerse en 'Surinaamse' patronen soms naast elkaar en soms in een mengvorm.

Creoolse meisjes van vijftien à zestien jaar worden thuis en buitenshuis door de familie en kennissen als volwassen behandeld. Al in de vijfde, zesde klas van het basisonderwijs dragen zij de verantwoordelijkheid voor boodschappen doen, zelfstandig koken en andere huishoudelijke taken. Ook de zorg voor de opvang van jongere gezinsleden komt hierbij. In een samenlevingsvorm waarin de moeder werkt en de man/vader vaak afwezig is, neemt de oudste dochter en nemen later ook de anderen deze taken waar. Zij functioneert als volwassene in het gezin en wordt daarom als volwaardige benaderd en behandeld door mannen en vrouwen in haar omgeving. Deze ontwikkeling begint als ze in de laatste klassen van het basisonderwijs zit en wordt sterker in het voortgezet onderwijs. Er kan een discrepantie ontstaan tussen de benadering thuis en de situatie op school.

Het is in dat verband misschien ook dat moeders hun dochters vroeg leren om 'zuinig te zijn op hun lichaam' en om op hun hoede te zijn voor jongens. De diepere achtergrond bij Creoolse moeders om 'zuinig te zijn op het lichaam' is het idee dat als een meisje vroeg met jongens omgaat, dit haar kansen op het vinden van een serieuze partner zou kunnen verminderen. 'Niet praten met vreemde jongens' is een regel waardoor Creoolse meisjes een extra gevoel ontwikkelen om jongens en mannen ergens van te verdenken.

Een derde oorzaak van conflictsituaties met (witte) mannelijke leerkrachten in het voortgezet onderwijs houdt verband met de gezinsstructuur. De man/vader is vaak niet aanwezig; soms wordt zijn (tijdelijke) aanwezigheid door de Creoolse dochter als een inbreuk op de dagelijkse sfeer er-

varen. In die situatie krijgen Creoolse meisjes weinig gelegenheid om sociale relaties met mannen in te schatten en te hanteren. De mogelijkheden voor samenwerking met jongens en mannen of voor een langdurige vertrouwelijke band met mannen, zonder bijbedoelingen, zijn gering. De taken in het huishouden vragen tijd zodat zij thuis (moeten) blijven. Zelden komen zij alleen op straat in de periode dat zij voortgezet onderwijs volgen, zelfs als de taken vervuld zijn. De hoofdgedachte van de moeder hierachter is om het zuinig zijn op het lichaam zo lang mogelijk te continueren en te controleren. Een complimentje, een schouderklopje of te lang aankijken van de mannelijke (witte) leerkracht kan twijfels oproepen over de bedoelingen. Het feit dat een (witte) mannelijke leerkracht een Creoolse op haar 'onvolwassen' gedrag en haar 'ondergeschikte' positie als leerling wijst, kan bij haar aversie opwekken.

Hieruit kun je concluderen dat sommige leerkrachten iets hebben of juist missen waardoor ze op Creoolse meisjes als Sandra werken als een rode lap op een stier. Het omgekeerde kan ook het geval zijn. Om dit probleem te kunnen doorgronden, lijkt het me nodig dat leerkrachten vanaf het moment dat ze met dergelijke conflictsituaties worden geconfronteerd, zoeken naar andere mogelijkheden. Overleg in aanwezigheid van een Creoolse vrouw(elijke leerkracht) is misschien een eerste stap om het conflict te begrijpen. Het verminderen van de kans op conflicten staat of valt met de bereidheid van mensen om de eigen houding en normen in ogenschouw te nemen, om van de opvoedingsidealen en -methoden van de ander te leren. Die houding en normen zijn vaak verschillend voor meisjes en jongens — brutale meisjes, dat is heel erg; veel leerkrachten zijn ethnocentrisch als ze meisjes en jongens met een andere etnische en culturele achtergrond beoordelen.